

JUSTYNA SPRUTTA

Eucharystia w ikonie „Trójca Święta” Andrzeja Rublowa

Najbardziej znanym dziełem mnicha A. Rublowa (1360–1370 r.) jest ikona „Trójca Święta”, datowana na lata ok. 1422–1437, uznana przez zwołany w Moskwie w 1551 r. Sobór Stu Rozdziałów jako wzorzec dla ikonopisów, gdy chodzi o ikonografię Trójcy Świętej¹. Ten należący do zbiorów Galerii Tretiakowskiej w Moskwie wizerunek posiada wymiary: 142 x 114 cm.

Andrzej Rublow napisał tę ikonę na zamówienie opata monasteru Troicko-Sergiejewskiego, Nikona. Nikon zlecił w 1422 r. zarówno A. Rublowowi jak też jego przyjacielowi, Danielowi Czarnemu, ozdobienie ikonostasu w odnowionym monasterze pod wezwaniem Trójcy Świętej. Praca nad ikonostasem trwała od 1422 do 1426 r. Zlecenie namalowania ikony „Trójca Święta” wiązało się z uczczeniem w ten sposób przez opata Nikona pamięci żyjącego w XIV w. św. Sergiusza z Radoneża, założyciela Ławry Troickiej (obecnie Sergiejew Posad w pobliżu Moskwy), który to klasztor stał się ośrodkiem duchowego promieniowania na Ruś². Należy tutaj dodać, że św. Sergiusz z Radoneża w centrum swojej

¹ Por. G. Bunge: *Trójca Rublowa*. Tłum. K. Mały s. Kraków 2003 s. 11, 20; J. Forest: *Modlitwa z ikonami*. Tłum. E. E. Nowakowska. Bydgoszcz 1999 s. 148; S. Babolin: *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczty eucharystycznej*. Tłum. F. Mickiewicz. „Communio”. Wydanie polskie. R. 20: 2000 nr 2 s. 11; Por. także – I. Jazykowa: *Świat ikony*. Tłum. H. Paprocki: Warszawa 2003 s. 98; P. Ewdokimov: *Sztuka ikony. Teologia piękna*. Tłum. M. Żurowska Warszawa 1999 s. 205; P. Ewdokimov: *Prawosławie*. Tłum. J. Klinger. Warszawa 2003 s. 249; G. Bunge: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnichamalarza Andrzeja Rublowa]*. Tłum. K. Mały s. Kraków 2001 s. 38.

² Por. B. Standaert: *Ikona Trójcy Andrieja Rublowa*. Tłum. K., M. Bielański. Bydgoszcz 2002 s. 10–12; H. J. M. Nouwen: *Ujrzyć piękno Pana modląc się z ikonami*. Tłum. J. Węclawik. Warszawa 1998 s. 16; E. Smykowska: *Ikona [Mały słownik]*. Warszawa 2002 s. 81; P. Ewdokimov: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 204. Szerzej – G. Bunge: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnichamalarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 63–68.

pobożności umieścił kontemplację Trójcy Świętej, będącej w prawosławiu fundamentem myśli religijnej, kultu i duchowego doświadczenia³.

Ikona „Trójca Święta” Andrzeja Rublowa objawia Tajemnicę trzech Osób Boskich, Tajemnicę jedności i zarazem troistości Boga. Stanowi ona typ ikonograficzny „Gościnność Abrahama” (znany już wcześniej w sztuce bizantyjskiej)⁴, który nawiązuje do biblijnego opowiadania o przybyciu do Abrahama trzech Wędrowców, o którym to wydarzeniu mówi Księga Rodzaju (1, 1–15). Jednakże w ikonie „Trójca Święta” A. Rublow pominął postaci Abrahama, jego żony Sary jak i sługi zabijającego cielca na ucztę, cielca, który jako zwierzę ofiarne w Starym Testamencie, stanowiące zarazem typ Zbawiciela, został uwzględniony w tym wizerunku⁵. Ikonopisarz ten nie umieścił w swoim dziele również suto zastawionego stołu, koncentrując się tylko i wyłącznie na Teofanii.

Nieobecność na ikonie postaci Abrahama czy Sary można w rezultacie zinterpretować jako przejęcie na siebie gościnności Abrahama przez kontemplującego ikonę⁶. Tym samym każdy chrześcijanin kontemplujący daną ikonę udziela gościny przychodzącemu do niego Bogu Trójosobowemu. Goszcząc Ojca, Syna i Ducha, zostaje on włączony do wspólnoty trzech Osób Boskich, wspólnoty koncentrującej się wokół stołu–oltarzu, stołu–ziemi, stołu–Ewangelii, na którym to stole znajduje się kielich eucharystyczny. Zatem komunია Boga z człowiekiem ma za swoje centrum Eucharystię. Kierowane ku człowiekowi zaproszenie do wejścia w tę boską wspólnotę sugeruje też występująca w ikonie A. Rublowa tzw. odwrócona perspektywa⁷. Człowiek wchodzi w Bożą rzeczywistość, by w towarzystwie Boga Trójosobowego spożyć Ciało i Krew Jezusa Chrystusa, którego typem jest wspomniany już cieliec w kielichu umieszczonym na stole–oltarzu.

Kielich ten jest jedynym elementem znajdującym się na stole, jednakże nie zawsze taka sytuacja miała miejsce, gdy chodzi o wschodnią ikonografię Trójcy

³ H. J. M. N o u w e n pisze: *Święty Sergiusz, na którego cześć Rublow namalował ikonę Trójcy Świętej, chciał wszystkich Rosjan skupić wokół Imienia Bożego, aby przez kontemplację Trójcy Świętej mogli pokonać nienawiść pożerającą świat* [H. J. M. N o u w e n: *Ujrzyć piękno Pana modląc się z ikonami*, dz. cyt., s. 23. Por. J. F o r e s t: *Modlitwa z ikonami*, dz. cyt., s. 148. P. E v - d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 204. Szerzej – G. B u n g e: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha–malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 69–72.

⁴ I. J a z y k o w a: *Świat ikony*, dz. cyt., s. 92.

⁵ Por. G. B u n g e: *Trójca Rublowa*, dz. cyt., s. 24–25; J. F o r e s t: *Modlitwa z ikonami*, dz. cyt., s. 148.

⁶ Kontemplujący ikonę staje się na wzór A b r a h a m a i S a r y czcicielem *Mysterium Trinitatis*. Por. G. B u n g e: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha–malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 84.

⁷ Por. J. F o r e s t: *Modlitwa z ikonami*, dz. cyt., s. 150; M. Q u e n o t: *Ikona. Okno ku wieczności*. Tłum. H. P a p r o c k i. Białystok 1997 s. 89, 93.

Świętej. Np. mozaika z VI w. z San Vitale w Rawennie, w scenie „Gościnności Abrahama”, ukazuje na stole trzy okrągłe bochenki chleba oznaczone literą „X” wskazującą na Jezusa Chrystusa. Ponadto, na brązowych drzwiach cerkwi pw. Narodzenia Maryi w Suzdalu z XIII w., w scenie przedstawiającej „Gościnność Abrahama”, na stole znajdują się nie tylko trzy jednakowe bochenki chleba, ale również trzy kielichy, z których środkowy jest wyraźnie większy; chodzi tutaj prawdopodobnie o kielich przykryty pateną⁸. Uwagę zwracają też trzy bliźniaczo podobne oblicza Aniołów oraz znajdujące się na półmisku niepodzielone zwierzę ofiarne. Występujące w omawianej ikonografii potrójne powtórzenia, np. symbolu czy litery, wskazują na popularny od starożytności sposób przedstawiania *Mysterium Trinitatis*.

W dziele Odkupienia uczestniczą zatem – jak i w mającej miejsce w Kościele bezkrwawej Ofierze Jezusa Chrystusa – trzy Osoby Boskie. W dziejach typu ikonograficznego „Gościnność Abrahama” podkreślana jest jedność tychże Osób przez umieszczenie ich na tym samym poziomie tudzież nadanie im tej samej wielkości, ale także akcentowana jest hierarchiczność Trójcy Świętej przez ukazanie centralnej postaci jako górującej nad pozostałymi postaciami. Identyfikacja tychże uczestników uczty eucharystycznej nie jest jednoznaczna. Istnieje tutaj kilka interpretacji. Pierwsza z nich, najbardziej zresztą prawdopodobna i równie popularna, postrzega w środkowej postaci Osobę Jezusa Chrystusa, natomiast po lewej stronie – patrząc na ikonę – Ojca, zaś po prawej – Ducha Świętego. W tej interpretacji na Osobę Odkupiciela wskazuje nie tylko umieszczony w tyle za Jej plecami dąb z Mamre, odnoszący się m. in. do krzyża Chrystusowego, rozumiany ponadto jako zasadzone przez Boga w Raju drzewo życia, przy którym dokonał się upadek Prarodźców i z którego to drzewa został zbudowany krzyż Odkupiciela, ale również kolor szat Jezusa Chrystusa, którego niebieski płaszcz wskazuje na Jego Bóstwo, natomiast czerwona tunika z dodatkiem purpury – na Jego naturę ludzką, jak i na godność królewską. Na boskość Słowa Wcielonego wskazuje też złoty pas umieszczony na tunice. Tak interpretowana ikona „Trójca Święta” A. Rublowa zawiera w sobie wizję posłuszeństwa Syna względem Ojca i pragnienia pełnienia Jego woli. Wskazuje na to także nieco wyżej od prawego uniesione lewe kolano Jezusa Chrystusa, wyrażając gotowość Syna do wstania i wypełnienia misji powierzonej Mu przez Ojca. Centralne miejsce, jakie zajmuje w wizerunku Osoba Zbawiciela dowodzi prawdy, iż Wcielenie stało się najważniejszym wydarzeniem w historii zbawienia, uzyskując – zgodnie z myślą prawosławną – swoje dopełnienie w *Mysterium Odkupienia*⁹. W ikonie tej po lewej stronie zasiada Ojciec odziany w przezroczyste, duchowe szaty w kolorze niebieskim i czerwonym. Po stronie prawej miejsce przy stole zajmuje Duch Święty,

⁸ Por. I. J a z y k o w a: *Świat ikony*, dz. cyt., s. 91–92; G. B u n g e: *Inny Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha-malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 20, 24, 29.

⁹ Por. W. Ł o s s k i: *Teologia dogmatyczna*. Tłum. H. P a p r o c k i. Białystok 2000 s. 73–76.

odziany w szatę niebieską, akcentującą Jego boskość, oraz w szatę zieloną, której zielony kolor symbolizuje m.in. odnowę, odrodzenie, przemianę. Samo rozmieszczenie tych postaci, patrząc od strony lewej do prawej, odpowiada porządkowi występującemu m. in. w *Symbolu wiary*: „Wierzę w Boga Ojca (...), Syna (...) i Ducha Świętego (...)”¹⁰. Gdy chodzi natomiast o drugą interpretację, w środkowej postaci postrzega się Ojca, Źródło wszelkiego bytu, zaś w umieszczonym za Jego plecami dębie – drzewo zasadzone przez Niego w Raju (Rdz 2, 9). Po prawej stronie od Ojca – zgodnie ze słowami z Listu do Rzymian (8, 34): *Chrystus Jezus, który poniósł [za nas] śmierć, co więcej – zmartwychwstał, siedzi po prawicy Boga – zasiada Syn. Bóg Ojciec zwraca się ku Synowi, gdyż wypowiada się w Nim. Syn mówi o Sobie w Ewangelii według świętego Jana (14, 10; 16, 15): Ja jestem w Ojcu, a Ojciec we Mnie (...). Wszystko, co ma Ojciec, jest moje. Ojciec błogosławi kielich, ofiarowując go Synowi, za którego plecami znajduje się budowla interpretowana jako Kościół, mający za „kamień węgielny” (por. Ef 2, 20) samego Jezusa Chrystusa (Mt 21, 42). Gdy chodzi o tę interpretację postrzegającą w centralnej postaci Boga Ojca, po którego prawej stronie zasiada Syn, jej zwolennicy powołują się na świadectwo św. Stefana z Permu, współczesnego A. Rublowowi, który przywiózł na swoją misję wśród Zyrian ikonę „Trójca Święta”¹¹. W ikonie tej przy postaci znajdującej się po lewej stronie – patrząc na wizerunek – widnieje napis oznaczający Syna, natomiast przy postaci zajmującej miejsce po prawej stronie napis wskazujący na Ducha Świętego, zaś w centrum wizerunku, przy środkowej postaci, napis: „Ojciec”¹². Postać pierwszej Osoby Boskiej odziana w ikonie Andrzeja Rublowa w niebieski płaszcz i czerwoną, z domieszką purpury, tunikę, może odzwierciedlać prawdę, że nikt nie może zbliżyć się do Ojca inaczej, jak tylko w Jezusie Chrystusie. Przedmiot niniejszej refleksji stanowi jednak bardziej popularna, częściej spotykana w publikacjach osób zajmujących się problemem ikony, pierwsza interpretacja.*

W ikonie „Trójca Święta” A. Rublowa, przy stole ze znajdującym się na nim kielichem, zasiadają trzy postaci o takich samych obliczach, ale o odmiennym stroju, z takimi samymi rabdosami w rękach symbolizującymi posłannictwo jak i władzę duchową, w których to rabdosach P. Evdokimov postrzega berła,¹³. Ich głowy są ku sobie nieco pochylone, ponadto Postaci te łączą się lekko ze sobą, niejako przepływając jeden w drugiego – taka wizja akcentuje jedność Trójcy Świętej.

¹⁰ Por. M. Quenot: *Zmartwychwstanie i ikona*. Tłum. H. Paprocki. Białystok 2001 s. 207.

¹¹ Por. P. E v d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 207; I. J a z y k o w a: *Świat ikony*, dz. cyt., s. 92–93; G. B u n g e: *Imny Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha-malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 42.

¹² P. E v d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 207–208.

¹³ Tamże, s. 207.

Ci trzej Aniołowie wpisani są w zasugerowany w ikonie okrąg, symbolizujący ich wieczność, doskonałość, jedność¹⁴. W centrum tego okręgu znajduje się wykonująca gest błogosławieństwa ręka Jezusa Chrystusa. W okręgu tym panuje także ruch obejmujący nie tylko Osoby Boskie, ale ogarniający również świat w celu przemienienia go Bożymi energiami w *sacrum*, rzeczywistość oddaną Bogu, a skupioną wokół Ołtarza¹⁵. Duch Święty kieruje się mianowicie ku Synowi zasiadającemu w centrum wizerunku, natomiast Syn kieruje się ku Ojcu, oddając Mu w swej Ofierze w sposób pełny całe stworzenie. Spojrzenie Ojca, w którego rękach zbiega się wszystko i który jest Początkiem wszystkiego poleca kontemplującemu ikonę Ducha, którego Ojciec – na co wskazuje teologia prawosławna – posyła. Ten obecny w ikonie „Trójca Święta” A. Rublowa ruch wpisany jest także w trójkąt równoramienny – figurę wskazującą na Boga Trójosobowego. Łącząc krańce stołu–ołtarza, miejsca Ofiary Jezusa Chrystusa, z punktem umieszczonym nad głową środkowej postaci, dostrzega się, że wszystkie trzy postaci usytuowane zostają w trójkącie równoramiennym, wskazującym na jedność i równość Osób Boskich¹⁶.

Do eucharystycznego wymiaru ikony A. Rublowa odsyła w sposób szczególny zasugerowany w tej ikonie krzyż, stanowiący niewidzialną, ale oczywistą oś kompozycji. Aureola wokół głowy Jezusa Chrystusa, kielich i znak ziemi, jakim jest stół–ołtarz, sytuują się na tej samej linii pionowej, dzielącej ikonę na dwie części, która to linia przecina się z linią horyzontalną, łączącą aureole pozostałych postaci: Ojca i Ducha. Tym samym tworzy się krzyż wpisany w święty krąg życia Osób Boskich, do którego to kręgu szczególnie przez ujęty w danej ikonie sakrament Eucharystii zostaje zaproszony człowiek. Krzyż ten – zdaniem P. Evdokimova – jest *żywą osią miłości Trójcy Świętej*¹⁷, gdyż *Ojciec jest miłością, która daje krzyż, Syn jest miłością ukrzyżowaną, Duch Święty jest krzyżem miłości, jego niezwykłą mocą*¹⁸. Ten sam ruch, który dotyczy w ikonie A. Rublowa Osób Boskich, ogarnia również obejmujące cały wszechświat ramiona krzyża. W Ewangelii według św. Jana Jezus Chrystus tak mówi o Sobie: *A Ja, gdy zostanę nad ziemię wywyższony, przyciągnę wszystkich do Siebie* (J 12, 32).

Na wymiar eucharystyczny ikony „Trójca Święta” w szczególny sposób wskazuje nie tylko krzyż zasugerowany w tym wizerunku, ale również kielich

¹⁴ Tamże, s. 209–210.

¹⁵ Por. B. Standaert: *Ikona Trójcy Andrieja Rublowa*, dz. cyt., s. 19–20; P. Evdokimov: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 207.

¹⁶ P. Evdokimov: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 209; D. Forstner: *Świat symboliki chrześcijańskiej [Leksykon]*. Tłum. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński. Warszawa 2001 s. 59.

¹⁷ P. Evdokimov: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 209.

¹⁸ Tamże.

umieszczony na stole–oltarzu¹⁹, w którym to kielichu znajduje się cielec ofiarny. Poza tym w ikonie tej występuje także niewidzialny, również zasugerowany kielich, w którego centrum (zgodnie z pierwszą interpretacją obrazu) zasiada Jezus Chrystus²⁰.

Gdy chodzi o kielich widzialny, zobrazowana jest nad nim błogosławiąca ręka Odkupiciela, której trzy złączone palce wskazują na trzy Osoby Boskie, natomiast dwa pozostałe – na naturę boską i ludzką w Osobie Jezusa Chrystusa. W kierunku kielicha spogląda zarówno Bóg Ojciec jak i Duch Święty. Podczas gdy prawa dłoń Ducha Świętego kieruje się ku temu kielichowi, Ojciec gestem ręki niejako podaje kielich Synowi, wyrażając w danym geście posłannictwo drugiej Osoby Boskiej. W Ewangelii według świętego Jana Zbawiciel tak mówi o swej misji: *Czyż nie mam pić kielicha, który Mi podał Ojciec?* (J 18, 11). Jezus Chrystus dzięki gestowi prawej ręki wskazuje na Dar ze Swego życia i zarazem skierowanym ku Ojcu spojrzeniem wyjaśnia, że czyni wszystko z miłości do Ojca. Właśnie w tym geście miłości Ojciec znajduje upodobanie. Cały wszechświat partycypuje w tej wielkiej wymianie miłości mającej miejsce między trzema Osobami Boskimi, zaś centrum tego wszechświata stanowi stojący na stole–oltarzu kielich eucharystyczny. Z kielicha tego spożywają chrześcijanie każdego czasu i każdej przestrzeni, by mieć życie wieczne, a Uczta ta dokonuje się w obecności Ojca, Syna i Ducha.

Pierwotną zawartość kielicha w danej ikonie stanowił cielec, Baranek Boży zabity przed założeniem świata (por. Ap 13, 8), jednakże w późniejszym czasie w miejscu cielca namalowano na wizerunku kiść winogron²¹. Ten dodany motyw nie pozostawał jednak w sprzeczności z duchem Eucharystii (aczkolwiek w pewnym stopniu przeczył opowiadaniu o wizycie trzech Wędrowców u Abrahama). Na eucharystyczną symbolikę kiści winogron wskazuje m.in. D. Forstner pisząc, że *sok z winogron, postać Krwi Chrystusa, napelnia kielich, który Kościół składa w ofierze Bogu, konsekrowane wino jest symbolem, które rzeczywiście jest tym, co oznacza: Bożym napojem życia*²².

Wizja cielca w kielichu umieszczonym na stole odsyła do wizji Jezusa Chrystusa jako Żertwy w jeszcze jednym występującym w ikonie „Trójca Święta” kielichu – niewidzialnym, o którym już wspomniano. Ten niewidzialny kielich

¹⁹ B. Standaert: *Ikona Trójcy Andrieja Rublowa*, dz. cyt., s. 23.

²⁰ T. Špidlík, M. I. Rupnik: *Mowa obrazów*. Tłum. J. Dembska. Warszawa 2001 s. 34; *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczty eucharystycznej*. Tłum. F. Mickiewicz. „Communio”. Wydanie polskie. R. 20: 2000 nr 2 s. 15.

²¹ Por. B. Standaert: *Ikona Trójcy Andrieja Rublowa*, dz. cyt., s. 23; *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczty eucharystycznej*. Tłum. F. Mickiewicz. „Communio”. Wydanie specjalne. R. 20:2008 nr 2 s. 11.

²² D. Forstner: *Świat symboliki chrześcijańskiej [Leksykon]*, dz. cyt., s. 180–181.

uformowany jest z linii zewnętrznych obu zasiadających po bokach Jezusa Chrystusa Postaci – Ojca i Ducha. Zbawiciel natomiast znajduje się wewnątrz tego kielicha, wykonując w nim znak błogosławieństwa, skierowany ku światu również włączonemu w tenże kielich.

Kielich widzialny umieszczony jest na stole, który często interpretuje się jako ołtarz. Na funkcję stołu jako ołtarza wskazuje nie tylko znajdujący się na nim kielich eucharystyczny, ale również prostokątna wnęka widoczna w zwróconej ku kontemplującemu ikonę stronie stołu. Wnęka ta też podkreśla funkcję stołu jako ołtarza. Należy w tym miejscu dodać, że od dawna we wschodniej stronie ołtarza istniał otwór służący do przechowywania relikwii, a niekiedy także Eucharystii. Ta prostokątna wnęka w ołtarzu wskazuje, że jest to zwrócona w przeciwnym kierunku względem ludu wschodnia strona miejsca Ofiary Jezusa Chrystusa. Oznacza to, że Ojciec i Duch zasiadają za ołtarzem, natomiast Jezus Chrystus jako Arcykapłan przed nim, zwrócony ku wschodowi, podobnie jak i ziemski kapłan (np. prawosławny) przy składaniu bezkrwawej Ofiary²³. Prostokąt stołu–ołtarza interpretowany jest jako kamień węgielny ołtarza, na którym dokonuje się Ofiara Odkupiciela i w którym to ołtarzu znajdują się relikwie świętych. Jeszcze inna interpretacja w stole tym postrzega grób Jezusa Chrystusa, z którego wychodzi, wstępując do Ojca. Zatem w ikonie „Trójca Święta” A. Rublowa stół staje się ołtarzem, sam natomiast wizerunek jest jak gdyby odbiciem eucharystycznej celebracji. Należy tutaj dodać, że Eucharystię często sprawowano na grobach męczenników.

Symbolika stołu nie kończy się na jego interpretacji jako ołtarza, wokół którego koncentruje się nie tylko ziemską, ale jak wynika z ikony A. Rublowa także niebiańską Liturgia. W prostokątnym kształcie stołu dostrzega się także hieroglif kosmosu; stół ten symbolizuje również Ziemię. Podróżnik z VI w., Kosmas Indikopleustes w dziele zatytułowanym *Chrześcijańska topografia wszechświata* utrzymuje, że Ziemia ma kształt długiego kwadratu²⁴. W tym prostokącie symbolizującym ziemię zagłębia się korzeniami dąb z Mamre, drzewo życia, Krzyż. Ku ziemi kierują się także dłonie Osób Boskich. Syn błogosławi, a Duch Święty w geście ręki niejako unosi się nad światem, co odsyła nas do Jego unoszenia się nad wodami przed stworzeniem świata (por. Rdz 1, 2). Dłonie postaci dążą ku ziemi, będącej miejscem realizacji Bożej Miłości, Miłości uwydatnionej w szczególny sposób w Ofierze Zbawiciela. Prostokątny blat stołu wskazuje także

²³ Por. G. Bunge: *Trójca Rublowa*, dz. cyt., s. 16; *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczty eucharystycznej*. Tłum. F. Mickiewicz. „Communio”. Wydanie polskie. R. 20: 2000 nr 2 s. 13; G. Bunge: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha–malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 81, 96.

²⁴ P. E v d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 208. Por. *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczty eucharystycznej*, dz. cyt., s. 13; P. E v d o k i m o v: *Prawosławie*, dz. cyt., s. 250.

na cztery strony świata, uchodzące w dobie Ojców Kościoła za szyfr czterech Ewangelii, dlatego blat ten jest również symbolem powszechności Słowa²⁵.

W tej eucharystycznej ikonie, jaką jest „Trójca Święta” A. Rublowa, nie bez znaczenia są także takie elementy kompozycji, jak wspomniana już budowla, drzewo i góry. Drzewo Mamre zostało już ukazane, gdy chodzi o jego symbolikę występującą w tym wizerunku. Warto natomiast zatrzymać się pokrótce nad znaczeniem budowli i gór. Za postacią Ducha Świętego widoczny jest zarys skał. Stanowią one tutaj obraz wstępu ducha ku niebosiężnym wyżynom, ku niestworzonemu, przemieniającemu *profanum* w *sacrum* światłu z góry Tabor. Skały te przywołują na myśl tradycję nie tylko biblijną, ale i monastyczną, łączącą w sobie, zarówno góry jak i pustynię, proroków, jak i mężów Bożych, wodę i Ducha²⁶. Ukazany na tle gór Duch Święty kieruje się ku kontemplującemu ikonę, gdyż to On wprowadza człowieka we wspólnotę z Bogiem, upodabniając go do Syna. Człowiek zostaje zatem przez trzecią Osobę Boską odesłany do Jezusa Chrystusa stanowiącego Jedno z Ojcem i będącego zarazem Jego Obrazem, Ikoną. Za postacią Boga Ojca znajduje się natomiast budowla interpretowana jako „dom Ojca”, w którym „jest mieszkań wiele”, na co wskazuje Ewangelia według świętego Jana (14, 2), lub jako Kościół otwarty na Żydów i pogan²⁷.

W ikonie „Trójca Święta” A. Rublowa istnieją zatem trzy nakładające się na siebie wymiary²⁸. Pierwszy wymiar – to reminiscencja biblijnego opisu wizyty trzech Wędrowców u Abrahama. Pominięcie w tej ikonie postaci Abrahama, jego żony Sary, sługi, zachęca do przejścia do drugiego wymiaru – wymiaru Bożej ekonomii. W tym wymiarze trzej Wędrowcy są rozumiani jako Osoby Boskie, namiot Abrahama interpretuje się natomiast jako świątynię, dąb z Mamre – jako drzewo życia, czyli krzyż, „drzewo życia”, które jest „miłością Trójcy Świętej, drzewem, z którego spadł Adam”, jak stwierdza św. Izaak, zaś góry jako wyżyny, ku którym wznosi się w Bogu duch ludzki, ale także jako schematyczny przekrój natury, znak jej obecności, tudzież cielca na półmisku – jako pokarm

²⁵ P. E v d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 208. Por. D. F o r s t n e r: *Świat symboliki chrześcijańskiej [Leksykon]*, dz. cyt., s. 60; P. E v d o k i m o v: *Prawosławie*, dz. cyt., s. 250–251.

²⁶ Skałę można tutaj rozumieć także jako symbol ziemi odnawianej przez Ducha Świętego, na której *dopełnia On dzieła Syna aż do Jego drugiej paruzji*. Ponieważ skała ta pierwotnie posiadała „szczelinę” odnosi się do skały rozszczępionej laską M o j ż e s z a, z której to skały wytrysnęła woda „żywa” dla spragnionego ludu Izraela. W tym drugim znaczeniu skała ta symbolizuje J e - z u s a C h r y s t u s a (por. 1 Kor 10, 4). Sam Zbawiciel odnosi *strumienie wody żywej* do Ducha Świętego. Por. G. B u n g e: *Trójca Rublowa*, dz. cyt., s. 42–43; G. T e n ż e: *Imy Paraklet [Ikona Trójcy Świętej mnicha-malarza Andrzeja Rublowa]*, dz. cyt., s. 91, 93, 99.

²⁷ Por. J. F o r e s t: *Modlitwa z ikonami*, dz. cyt., s. 150. Por. *Ikona Świętej Trójcy Rublowa. Od przedwiecznej Rady do Uczt eucharystycznej*, dz. cyt., s. 13.

²⁸ P. E v d o k i m o v: *Sztuka ikony. Teologia piękna*, dz. cyt., s. 205–206. Por. T e n ż e: *Prawosławie*, dz. cyt., s. 249.

ustępujący miejsca kielichowi eucharystycznemu. T. Špidlík pisze: *gest gościnności Abrahama z ikony »Trójca« tradycja Kościoła wiąże z symbolem wyzwolenia, czyli z aniołem Wyjścia. A stół Abrahama staje się w tej ikonie także stołem eucharystycznym. Oznacza to, że miłość jest wymianą darów, w której człowiek ofiaruje Bogu to, co znajduje w stworzeniu, a Bóg z powrotem daje mu to samo stworzenie objawione w jego prawdzie. Człowiek ofiarowuje chleb, a w zamian otrzymuje chleb prawdziwy, ten, dzięki któremu, gdy go spożywa, nie umrze (...)*²⁹. Wydłużone proporcje trzech postaci wskazują w tym drugim wymiarze na sięganie poza czasoprzestrzeń, natomiast skrzydła symbolizują bliskość tego, co niematerialne, niezależność od doczesności, uduchowienie. Przedmiotem realizującej się w ikonie rozmowy trzech Osób Boskich jest miłość i płynący z niej Dar, który stanowi Syn jako Znak i Objawienie miłości Boga do stworzenia. Ostatni, trzeci wymiar jest wymiarem wewnątrz-boskim: ekonomia zbawienia wypływa bowiem z wewnętrznego życia Boga, istnienia opartego na miłości.

Na zakończenie należy wskazać także na słowa Jana Pawła II, który w swej Encyklice zatytułowanej *Ecclesia de Eucharistia vivit* podkreśla eucharystyczny wymiar ikony „Trójca Święta” Andrzeja Rublowa: *Splendor architektury i mozaik na chrześcijańskim Wschodzie i Zachodzie jest powszechnym dziedzictwem wierzących i niesie w sobie życzenie, powiedziałbym rękojmię, upragnionej pełnej komunii w wierze i w celebracji. Zakłada to i wymaga, aby Kościół był głęboko eucharystyczny – jak na słynnej ikonie »Trójcy Świętej« Rublowa, na której dzielenie się tajemnicą Chrystusa w łamanym chlebie jest jakby zamurzone w niezglębionej jedności trzech Osób Boskich – czyniąc samego siebie ikoną Trójcy Świętej*³⁰.

²⁹ T. Špidlík, M. I. Rupnik: *Mowa obrazów*, dz. cyt., s. 25.

³⁰ Jan Paweł II: Encyklika *Ecclesia de Eucharistia vivit*. Watykan 2003 nr 50. Por. Tenże: List apostołski *Mane nobiscum Domine*. Watykan 2004 nr 11.